

ELS ESCRIPTORS PROTECCIONISTES A TERRASSA

Antoni Roca i Garcia

Presentació

Lourdes Plans

L'article que publiquem a continuació forma part de la tesi doctoral inèdita d'Antoni Roca i Garcia, *Escriptors proteccionistes a la Catalunya de la segona meitat del segle XIX, 1869-1900*, que va ser defensada a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la Universitat de Barcelona, l'any 1991.

L'autor ha fet una tasca d'investigació minuciosa i detallada, amb nombroses aportacions novelles, fruit de la consulta de fonts historiogràfiques inèdites fins ara. Per elaborar aquest article, l'autor ha treballat a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, a l'hemeroteca i a la secció local de la Biblioteca municipal Soler i Palet i a l'Arxiu Parroquial del Sant Esperit, però també ha incorporat a la seva investigació fonts historiogràfiques localitzades a l'Arxiu del Foment de Treball Nacional de Barcelona, a la Biblioteca de Catalunya i a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona. Roca ha utilitzat articles de premsa desconeguts fins ara, a banda de fulletons i opuscles de les diferents entitats econòmiques de la ciutat, és a dir, l'Institut Industrial i la Cambra de Comerç.

Al seu treball, Antoni Roca ens presenta la trajectòria d'una vintena de terrassencs de naixement o d'adopció, professionals de la política i de la premsa i vinculats a la indústria tèxtil, molts d'ells. Aquests homes, membres de la burgesia local, van destacar en la defensa del proteccionisme econòmic. És, també, un estudi que no queda circumscribit a l'àmbit local, ja que l'autor ens dóna referències sobre les activitats extralocals d'aquests escriptors terrassencs.

Per què un estudi sobre escriptors proteccionistes? Per dues raons. D'una banda, les anàlisis sobre la burgesia o la classe política catalana han estat freqüents en la historiografia dels últims anys; només cal recordar les aportacions d'Àngels Solà, de Rosa Toran i Cèlia Cañelles i les més recents de M. Concepció Janué. De l'altra, la teoria econòmica del proteccionisme va tenir gran importància a la Catalunya del segle XIX, en ple desenvolupament industrial. Tant és així que dins l'àmbit cultural català de mitjans del XIX van aparèixer unes escoles de pensament entre les quals hi havia l'anomenada escola econòmica catalana, a la qual es va adscriure una bona part de la classe política, empresarial i intel·lectual del segle passat, a través de la seva vinculació amb Eudald Jaumendreu i la Junta de Comerç. I sobre classe política catalana i el proteccionisme econòmic s'han presentat diferents memòries de doctorat a la UAB. *Escriptors proteccionistes a la Catalunya de la segona meitat del segle XIX, 1869-1900* estaria dins aquesta línia d'investigació, la de donar a conèixer la vinculació d'una classe professional amb el proteccionisme econòmic.

L'article que us presentem, doncs, és un primer intent per aconseguir que la historiografia terrassenca pugui disposar, ben aviat, d'un estudi global sobre la seva classe dirigent —política, empresarial i intel·lectual— al segle XIX. Estudi inexistent fins ara, ja que només Xavier Marcet i Francesc Cabana, des de l'òptica local el primer, i des de la catalana el segon, han fet estudis puntuals sobre la burgesia terrassenca.

Introducció

Aquest treball és una recensió parcial de la tesi doctoral que vaig tenir l'oportunitat de defensar el desembre de l'any 1991, on s'estudien les obres i les actuacions d'un centenar d'autors catalans.

Al quadre 1 presentem una llista de 140 escriptors i oradors proteccionistes del període 1850-1900. A més de les dates de naixença i mort hi figura la de l'obra principal, des d'un punt de vista econòmic, així com la seva activitat més destacada. Al quadre hi figuren nou terrassencs (assenyalats amb un asterisc al quadre 2), que representen el 8 % del total (sense comptar-hi els personatges dels quals no coneixem el lloc de naixença) i, si hi afegim Avel·lí Brunet i Alsina, que va defensar els interessos de les institucions de Terrassa, juntament amb Josep Roca i Galés, que escriu a les seves publicacions periòdiques, i Vicenç Cusó i Amat que visqué molts anys a Terrassa, el percentatge arriba al 10,7 %, que no desmereix enfront del corresponent als nascuts a Barcelona, per damunt del 40 %, si tenim en compte les diferències de població i de poder polític i cultural. Terrassa, a mesura que la segona meitat de la passada centúria avança, no solament es converteix en un centre manufacturer de primer ordre sinó que també voldrà connectar amb altres nuclis catalans caracteritzats pel desenvolupament d'activitats culturals diverses, des de l'estudi i la pràctica de la llengua autòctona i del dret foral fins a la història (inclosa la història econòmica), que serveix per a instruir-nos sobre el passat i preparar-nos per al futur, activitats totes que uniran moltes consciències sense que n'importi l'ideari polític (al quadre 2 hem adjectivat políticament els personatges terrassencs) per tal de defensar la riquesa material i espiritual de Catalunya a l'època considerada. No és per això una casualitat que el 41% dels escriptors del quadre 1 estiguin relacionats amb el moviment cultural de la Renaixença (considerem "relacionats" tots aquells autors que van ser premiats als Jocs Florals o bé que van ser mantenidors dels Jocs).

Entre els proteccionistes terrassencs poden diferenciar-se els *regionalistes*, és a dir, els pertanyents a la denominada Agrupació Regionalista i grups afins, agrupació creada l'any 1890 i de la qual formarien part alguns personatges provinents del desaparegut Centre Català, creat el 1886 sota el patrocini de Josep Soler i Palet, juntament amb artistes que volien programar alhora el catalanisme i l'art. A la mostra hi ha un percentatge important d'industrials i polítics: Ignasi Amat, que serà president del Comitè del Partit Conservador; Jacint Bosch, del Comitè Liberal; i Alfons Sala, fusionista primer, que arribarà a crear el seu propi partit, la Unió Monàrquica Nacional, l'any 1919; tots tres foren industrials d'importància.

Al quadre 2, juntament amb els dotze proteccionistes esmentats n'hi hem afegit deu més: els cinc deixebles d'Eudald Jaumendreu i cinc més. La raó per la qual no figuren al quadre 1 s'ha de buscar en el mètode emprat, estricte però pensem que funcional: hem considerat com a proteccionista econòmic tot aquell que l'hagi defensat amb els seus escrits o els seus discursos (que ens poden haver arribat fins i tot a través de petites recensions a la premsa), de manera que el quadre 1 es va formar a partir dels opuscles, fullets i llibres de l'època, juntament amb les notícies aparegudes a la premsa periòdica. El gràfic que

presentem ens dóna una idea de les lluites proteccionistes a través d'aquestes produccions escrites; al gràfic hi podem observar tres zones de màxims:

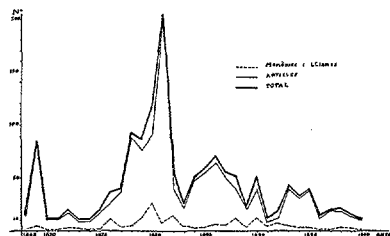
1a Correspon a l'any 1869, el següent a la Revolució de Setembre, i el de la implantació de l'aranzel lliurecanyista de Figuerola.

2a Es situa a finals de la dècada dels anys setanta i principis dels vuitanta, amb el màxim del període considerat per a 1881 que assenyala, en política, la tornada dels liberals al poder i la possibilitat de posar en pràctica algunes de les lleis del sexenni democràtic, sobretot la base 5a de la Llei aranzelària de 1869, suspesa amb l'arribada de la Restauració de Cánovas del Castillo; l'any 1882 es signa el tractat comercial amb França.

3a La tercera zona de màxims ens ofereix un màxim relatiu l'any 1886 (l'any anterior és el de les discussions per a la firma del *modus vivendi* amb Anglaterra i el posterior tractat amb aquest país) i un altre màxim, més petit, l'any 1890; el 1891 veurà l'aprovació d'un aranzel que representa l'inici del triomf dels proteccionistes al nostre país, però també el prolegomen dels intents de renovació d'una sèrie de tractats comercials a la meitat de la dècada dels noranta, ja a l'última fase (la quarta) de màxims ressenyats; els tractats amb els països més poderosos ja no serien ratificats i el proteccionisme es veurà recolzat amb l'aranzel de l'any 1906.

GRÀFIC

EVOLUCIÓ TEMPORAL DE LES PUBLICACIONS PROTECCIONISTES 1868-1900

Realitzat a partir d'una mostra de 1.460 publicacions: 1.271 articles i similars, 158 memòries, informes i fullets i 31 llibres d'economia. Font: tesi doctoral esmentada.

Els proteccionistes terrassencs

IGNASI AMAT I GALÍ (1817-1891), president de l'Institut Industrial el 1875 i el 1879, i alcalde el període 1863-1864, esdevingué un expert tèxtil tot treballant a la indústria del seu pare. Ell portaria de l'estranger les màquines de filar a Terrassa, anomenades "Mule-Genny" segons l'historiador local Baltasar Ragon, i també cita la notícia el terrassenc Francesc Giralt a la seva *Monografia històrica de la indústria lanera de Tarrasa* (vegeu aquest autor).

Va ser un ferm partidari de les doctrines proteccionistes, cosa que demostren els viatges fets a Madrid en representació de l'Institut i la seva actitud envers els productors en moments de reestructuració econòmica com els dels anys immediats a la Revolució de 1868. A l'arxiu del Foment del Treball barceloní es conserven una sèrie de cartes adreçades al nostre personatge: amb data del 13 de març de 1869 se li comunica que ha quedat inscrit a l'associació Foment del Treball Nacional, acabada de crear per en Pere Bosch i Labrús.¹ En una missiva posterior se li demana una contribució extraordinària per a sufragar les

despeses de la instal·lació d'un Centre de Foment a Madrid; el pressupost pujava a 20.000 rals anuals més 12.000 com a honoraris del delegat de l'Associació de Foment Barceloní a la capital (el mes de juliol va ser nomenat delegat en Víctor Balaguer); aviat sorgiran disputes entre els dos centres perquè el de Madrid no acceptava la dependència de Barcelona.²

Amb data del 9 de desembre de 1869 se li demana una nova contribució dels "fons recaptats dels associats" per a contribuir al viatge que els comissionats del Foment (Eduard Vidal i Valenciano, Eusebi Passarell i Dirla i altres) van fer per diverses províncies espanyoles en busca de suport per a les seves teories.

Quan Pere Bosch i Labrús vindrà a Terrassa, l'any 1891, per tal de promocionar la seva candidatura com a diputat a Corts, es reunirà amb els seus amics a la casa del president del Comitè Conservador a la ciutat, Ignasi Amat, a fi de programar els últims actes preelectorals.³ Bosch i Labrús sortiria diputat per Terrassa i per Girona i renunciaria a l'escó de Terrassa.

JOSEP ARCH I FIGUERES (1837-1924). Ens interessa citar-lo com un dels promotors de l'Agrupació Regionalista, ja esmentada, de la qual seria el primer president a començaments de l'any 1891; el tresorer serà en Josep Soler i Palet i el secretari en Jaume Ballber i Casals, nascut el 1867, fill del fabricant Ramon Ballber⁴ i que havia finalitzat feia poc els seus estudis d'enginyer industrial a la universitat belga de Lovaina.⁵

En un escrit de l'Agrupació, del març de 1891, es marquen les directrius de l'entitat: la llengua catalana oficial a Catalunya, ensenyament en català, tribunals de justícia catalans i que el cap de l'estat juri les llibertats fonamentals dels catalans; també, la supressió de les quintes i el proveïment de soldats voluntaris amb soldada per a cobrir les places de l'exèrcit.⁶

Quan la Unió Catalanista decideix reunir-se a Manresa el març de 1892, l'Agrupació Regionalista de Terrassa nomena delegats Josep Arch i Josep Soler i Palet. El primer, però, serà substituït per Jaume Ballber (n'ignorem les causes) i així figura a les deliberacions i acords de la Primera Assemblea Catalanista que va tenir lloc els dies 25, 26 i 27 de març d'aquest any.⁷

Arch i Figueres ocupà càrrecs a la Junta Municipal de Sanitat, al cos del sometent del districte i, com a industrial, a l'Institut Industrial.

PERE AUTONELL I GUARDIOLA (1863-1935) va néixer el 2 de novembre de 1863. Els seus pares, ambdós de Navarcles, eren Pere Autonell, teixidor, i Rosa Guardiola; l'avi patern era un pellaire de Castellterçol i l'àvia, natural de Terrassa; quant als avis materns, Valentí era un pagès de Navarcles i l'àvia havia nascut a Talamanca.⁸ Assistim una vegada més, com veurem a continuació, a un moviment d'aproximació envers un nucli demogràfic d'una certa importància, com era Terrassa en relació als seus voltants, de gent amb oficis com els derivats de la indústria tèxtil que podia desenvolupar-se amb més garanties d'èxit.

Pere Autonell es dedicarà al comerç: serà viatjant d'una indústria local, fet que significa gaudir d'una certa cultura i un prestigi social, que es procura activar a fi de representar dignament l'empresa, de forma que, a finals del segle XIX i

principis del XX aquests viatjants terrassencs representen “una minoria selecta”.⁹

Autonell serà corresponsal a Terrassa del *Diario de Barcelona* i del *Diario del Comercio*, corresponsalies que deixa l'any 1892.¹⁰ A escala local, col·laborarà a les pàgines d'*El Tarrasense* i *El Eco de Tarrasa*. Propugnarà, d'una forma d'una mica ingènua, un proteccionisme econòmic de caràcter local: “seamos proteccionistas primero dentro del círculo de nuestra localidad”, per a demanar a continuació “la única protección que no pueden negar a los españoles, de poder ser los exclusivos en representar y administrar nuestros intereses nacionales”.¹¹ Va recolzar, des de les pàgines d'*El Tarrasense*, la construcció d'un edifici amb força motriu comunitària, de la qual es beneficiarien un grup de petits industrials; aquestes naus industrials, anomenades també *vapors*, tingueren una bona acollida en el desenvolupament de la indústria tèxtil.

Autonell pertangué a les juntes directives de l'Ateneu Tarrasense, del Teatre Principal i de l'Associació de Viatjants i Dependents del Comerç de Terrassa i va saber defensar els seus companys de professió quan es van sentir atacats.¹² A més va ser un dels fundadors, el 1866, del Centre Català de Terrassa, entitat que presidiria en Josep Soler i Palet en la seva primera Junta Directiva, de la qual Autonell serà el secretari. També va pertànyer uns anys a l'Agrupació Regionalista. Un monòleg seu, titulat *Planys d'un viatjant*, va ser premiat al Certamen Festiu, Humorístic, Satíric i Literari del Casino Terrassenc el mes de febrer de 1893.¹³ I, finalment, tenim notícia d'un himne que va escriure (la música és de Claudi Salom) per a la Societat Coral Els Amics.¹⁴

JACINT BÖSCH I CURET (1830-1899) va ser un dels introductors de les màquines de filar anomenades “selfactines” i va ocupar importants càrrecs a institucions de prestigi de la ciutat: fundador i primer president de la Cambra de Comerç, president també del Banc de Terrassa, de l'Institut Industrial i de la Mina Pública d'Aigües.

De la seva època com a president de l'Institut hem pogut llegir una exposició a les Corts amb motiu del projecte de tractat comercial amb Anglaterra.¹⁵ Els punts principals a destacar de l'exposició són els següents:

1. Espanya ha de seguir l'exemple que li donen altres països amb polítiques proteccionistes en moments semblants als que passava el nostre país.

2. El lliure canvi es presenta com un bell ideal en matèria econòmica, però es fa constar que Espanya no està preparada per a fer front a la competència de les nacions més avançades en el terreny industrial que la nostra, amb uns costos dels manufacturats molt més baixos que els similars productes espanyols, i per la qual cosa els terrassencs es declaren aliens a cap mena de culpa.

3. Es demana al poder central que es fixi com a metes un ordre interior perfecte, amb seguretat individual i familiar i, si és possible, una obertura de mercats a l'exterior, a l'exemple de l'Anglaterra.

4. No és veritat que els catalans pretenguin mantenir les seves empreses fent pagar al mercat espanyol uns preus superiors als manufacturats estrangers, buscant alhora fer una gran fortuna: les empreses catalanes tenien, en general, molts anys de vida i s'havien desenvolupat sense l'ajuda de capitals foranis.

AVEL·LÍ BRUNET I ALSINA, representant del Foment del Treball Nacional a Madrid un bon nombre d'anys a les darreries del segle passat, també serà el representant de la Cambra de Comerç i de l'Institut Industrial de la ciutat, en la informació sobre la reforma aranzelària i els tractats de comerç de 1890;¹⁶ la Cambra el nomenaria “membre honorari” de la corporació per unanimitat dels seus directius. Escriurà articles econòmics a la revista *El Eco de la producción* (anys vuitanta del segle passat) i a les pàgines d'*El Trabajo Nacional*, ambdues, pertanyents als fomentos barcelonins. A l'Arxiu del Foment del Treball Nacional es poden seguir les nombroses comunicacions enviades al seu representant a Madrid.¹⁷

MARC CAMPS I MULET (1870-1936) va dedicar-se des de molt jove a diverses activitats culturals. Així, als vint-i-un anys estrena, el 22 de novembre de 1891, el drama *La prosa de la vida*¹⁸ i col·laborarà a la *Gaceta de la Producción*, de Francesc Giral, *El Tarrasense* i *Egara*.

A la *Gaceta* publicarà una sèrie de tres articles, amb el nom genèric de “La revisión arancelaria”,¹⁹ on s'oposa al projecte del Govern de reformar la segona columna de l'aranzel de 1891, cosa que seria com un pròleg per a la realització de nous tractats de comerç; l'autor assenyala com aquest aranzel havia servit per a reactivar l'economia.

A *El Tarrasense* (1889-1892), publicació de signe catalanista i dirigida per Josep Ventalló i Vintó, es troben articles sobre temes culturals, de foment de les biblioteques i sobre temes polítics.

La revista setmanal *Egara* (1892-1911) apareix com a reacció de la nova orientació donada per la directiva d'*El Tarrasense* a partir de la presentació de la candidatura conservadora de Pere Bosch i Labrús, el mes de febrer de 1891. Marc Camps hi fa diversos escrits lloant la tasca del diputat Alfons Sala (igual que ha fet a la *Gaceta* esmentada) i en altres ressenya les actuacions del president del Consell de Ministres, Josep Canalejas.

Serà membre de la Junta Directiva de l'Ateneu Terrassenc, acompanyat, com a president, per Josep Soler i Palet, i col·laborarà al seu butlletí. Membre de l'Agrupació Regionalista, farà la ressenya, a la revista *Egara*, del viatge de la seva Escola Coral a València, on havia estat convidada. A l'estiu de 1910, a la mateixa revista, lloarà els actes en pro de la cultura i, el mateix any 1910, intentarà trobar una solució al conflicte laboral de la fàbrica García Hermanos, a l'època en què Josep Garcia Humet havia estat elegit alcalde de la ciutat.

Segons recull el padró de veïns del 31 de desembre de 1894, Marc Camps viu amb els seus pares i es dedica al comerç. En morir l'any 1936 era cap del Negociat de Cultura i Obres a l'Ajuntament.

De BAPTISTA A. COMAMALA hem trobat un article titulat “El derecho de la lana es un error”,²⁰ on defensa l'entrada lliure de les llanes estrangeres al nostre país a fi de poder augmentar la producció dels manufacturats a preus competitius i assenyala que les llanes espanyoles, d'una qualitat molt poc apreciada, tenen sortida als mercats exteriors gràcies a la seva franquícia. D'aquest autor no coneixem cap altre escrit, i algú podria inferir de l'article recolzant les franquícies aranzelàries que no pertany a un autor proteccionista. El fet de demanar la importació lliure

de les primeres matèries i el d'escriure a una publicació eminentment proteccionista ens ha inclinat a incloure'l als llistats.

Per una nota apareguda a *El Tarrasense* del dia 8 d'abril de 1890, sabem que un Alfons Comamala substituiria en una data breu Carles Guart en l'administració de Correus i Telègrafs. Comamala era, fins aleshores, l'administrador de la Jonquera, i Guart passava al centre de Barcelona.

VICENÇ CUSÓ I AMAT (les Corts, 1850 - les Corts, 1931) té importància a la Terrassa de l'últim terç del segle XIX com a editor i director de *La Revista Tarrasense* (1876-1895) i perquè instal·la la primera impremta a la ciutat; fins aleshores es feien servir les impremtes de Sabadell, que en ocasions establien sucursals, com és el cas de Pere Vives, amb oficina al carrer dels Gavatxons.²¹

A nosaltres ens interessa parar esment en les seves activitats (tallers litogràfics i enquadernació, fabricació de llibres ratllats, representació comercial de maquinària nacional i estrangera i de la firma d'assegurances El León, a més de les tasques editorials i publicistes) i sobretot, en l'edició de la revista bimensual *La industria lanera española* (1880-1881), sobre tècniques llaneres, proteccionista en el camp econòmic, amb una bona presentació i on es troben 26 articles del publicista republicà Josep Roca i Galès (Barcelona, 1828-1891), col·laborador assidu a les tasques del Foment de la Producció Nacional i membre de la seva directiva; aquest autor també escriurà a *La Revista Tarrasense* (uns seixanta articles). Aquesta publicació especialitzada no reeixirà, però serà l'antecedent de les gasetes que, amb un contingut similar, publicarà Francesc Giralt a partir de 1884.

Cusó ens va deixar bastants escrits sobre temàtica proteccionista a les pàgines de *La Revista Tarrasense*: podem citar, com exemple, l'article del mes de desembre de 1893 en què demana "una revolució econòmica y administrativa" a fi de deslliurar-nos del jou comercial i pel progrés de l'agricultura;²² en l'escrit es recolza el recent míting proteccionista de Bilbao.

Cusó s'acomiada dels seus lectors de *La Revista Tarrasense* al número del 29 de juny de 1895; la impremta i la casa editorial es traslladen al poble d'origen, les Corts de Barcelona, i deixa un representant a Terrassa (domiciliat al forn de la Font Vella). La revista deixarà de publicar-se el mes de juliol.

JOSEP GARCIA HUMET (1864-1915) és un personatge d'importància a les darreries de la passada centúria i els primers anys del present segle. Va ser secretari general de la Cambra de Comerç el 1889, president de l'Institut Industrial el 1897 i la primera dècada del 1900 i també president de la Junta Directiva del Condicionament Terrassenc i del Seguro Tarrasense contra los Accidentes del Trabajo. Finalment, va ser nomenat alcalde de la ciutat l'any 1910.

Fill de l'industrial Antoni Garcia Albi, natural de Manresa, entre els seus avantpassats trobem treballadors i tècnics tèxtils de les rodalies de Terrassa, com ara Monistrol de Montserrat i Esparreguera.

Entre els articles que va publicar, podem fer esment de ressenyes proteccionistes.²³ Té més interès l'article "Nuestra industria lanera" del 1905,²⁴ publicat a la revista *Egara*: hi exposa la necessitat d'obrir nous mercats per als nostres

Proteccionistes terrassencs. D'esquerra a dreta, i de dalt a baix: I. Amat i Galí, J. Bosch i Curet, J. Garcia i Humet, F. Giralt i Serrà, J. de Paz i Casanovas, J. Roca i Roca, A. Sala i Argemí, J. Soler i Palet i J. Ventalló i Vintró. (Fotos: Teresa Llordés).

manufacturats tèxtils, després de la pèrdua del mercat de les Antilles. Hi diu que el mercat interior és molt feble i no pot absorbir l'augment de les produccions que proporcionen les noves tecnologies. A la indústria tèxtil li calia trobar un futur més pròsper a través d'estudis seriosos i de grans sacrificis individuals i col·lectius, en cas necessari, amb una superació creixent per part de tots els elements de la producció. Elogiarà repetidament la política que segueix Alfons Sala com a diputat a Corts. També hem trobat un telefonema que signa Josep Garcia Humet (com a president de l'Institut Industrial) i Lluís Salvans (com a president de la Cambra de Comerç), dirigit al ministre d'Hisenda: es demana el pagament dels drets aranzels en or per tal de superar la difícil situació de la balança de pagaments espanyola després del desastre del 1898.²⁵

FRANCESC GIRALT I SERRÀ (1843-1905) va ser un home emprenedor: va contribuir amb els seus esforços a la implantació a Terrassa d'una xarxa telefònica i d'una fàbrica d'electricitat, i també va proposar la creació d'un banc, per tal de facilitar el finançament dels petits i mitjans industrials com ell.²⁶ La seva era una indústria petita: a la matrícula de contribució industrial de l'any econòmic de 1883-1884, la firma F. Giralt y Cía. posseïa dos telers mecànics i dos de manuals.

Una vegada tancada la fàbrica, Giralt crearà una Agència General de la Indústria Lanera, amb sucursals a Madrid, Béjar, Sabadell i Alcoi, que oferia tota mena de maquinària, nacional i estrangera, així com un servei d'assessorament a les empreses. Com a tasca complementària de l'agència, Giralt, amb una impremta pròpia, promou la publicació de les revistes *La Gaceta de la Producción Lanera* (1884-1894), *Gaceta de la Producción* (1895), *Gaceta de Tarrasa* (1896) i de nou la *Gaceta de la Producción Lanera* (1896-1901).

Amb l'excepció de la *Gaceta de Tarrasa*, d'informació general, les gasetes de Giralt marquen la continuació, reeixida aquesta vegada, de l'obra iniciada per Vicenç Cusó amb la seva revista *La Industria Lanera Española*. Hi podem llegir nombroses notícies sobre la marxa econòmica del país, i en particular sobre la indústria llanera; per exemple, la ressenya de l'Exposició Universal de Chicago de 1893, a la qual va assistir Giralt formant part d'una Comissió subvencionada per la Diputació Provincial;²⁷ també hi trobem articles del barceloní Josep Roca i Galès, ja citat: A les pàgines d'aquestes gasetes hem trobat 140 articles amb contingut econòmic en el període de 1884-1890, l'últim publicat un mes abans de la seva mort el gener de 1891.

Entre els escrits de Giralt cal destacar la *Monografía histórica de la industria lanera de Tarrasa*, que seria premiada al Primer Certamen Científic i Literari celebrat per l'Ateneu Terrassenc el mes de juliol de 1890 i publicada l'any següent,²⁸ i també el 1901, juntament amb la *Guía Industrial de Tarrasa*.²⁹ Una altra obra d'importància és *La industria lanera. Tratado práctico y descriptivo*,³⁰ un tractat didàctic per a estudiants i tècnics en general.

JOAQUIM DE PAZ I CASANOVES (1821-1900) va estudiar a l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts i al Col·legi de Sant Pau, tots dos a Barcelona; el 1844 obté el grau de llicenciat en Lleis³¹ i es trasllada a continuació a Madrid, on triomfarà com a advocat; l'any 1876 torna a Catalunya i estableix el seu bufet a Barcelona.

Va ser president de les companyies de ferrocarrils de França (1868), de la de Caldes a Mollet i d'altres; també de la Companyia de Canalització i d'Irrigacions de l'Ebre.

De tendències conservadores, en política va ser diputat a Corts diverses vegades per Terrassa i per Manresa i també senador per la província i per les societats econòmiques. Les seves estades a Terrassa foren nombroses, com es pot comprovar a la premsa de l'època.

Va participar a la manifestació proteccionista del dia 4 d'abril de 1881, organitzada per l'Institut de Foment del Treball Nacional de Barcelona. En el discurs que hi va fer assenyala els perills que podia representar la continuació de la política aranzelària de la reforma de 1869, i recorda la defensa continuada de la protecció que va fer com a membre de la Junta d'Aranzels des de l'any 1864.³² També defensaria aquesta causa al Parlament, oposant-se al Ministre d'Hisenda, Laureà Figuerola, responsable preciament de la reforma aranzelària de 1869.

JOSEP ROCA I ROCA (1848- 1924) té una extensa obra que comprèn el teatre, la poesia i el periodisme, a més de les activitats derivades de la política que, més d'una vegada, s'entrecreuen amb el proteccionisme econòmic;³³ sobre aquest últim aspecte podem dir que Roca i Roca va participar en nombrosos actes públics, entre els quals citem:

- Manifestació proteccionista de Gràcia del 30 d'abril de 1881, al Teatre Principal.³⁴
- Manifestació proteccionista de Manresa del 8 de maig de 1881.³⁵
- *Manifestació proteccionista de Barcelona, celebrada sota la iniciativa de l'Institut del Foment del Treball Nacional el 4 d'abril de 1881 al Teatre de la Santa Creu.*³⁶

– Manifestació proteccionista d'Olot del 19 de juny de 1881.³⁷

– Manifestació proteccionista del 26 de juny de 1881, organitzada pel Fomento de la Producció Nacional, en cinc sales de Barcelona. Vegeu *Gran manifestación proteccionista [...] bajo la iniciativa del Fomento de la Producción Nacional*, Barcelona: Imp. de S. Manero, 1881, p. 115-118.

– Presentació de la candidatura proteccionista de Josep Roca i Roca per a diputat a Corts, al Teatre Campos de Recreo, de Sabadell, el 2 d'agost de 1881.³⁸

– Banquet proteccionista a Girona el 16 de novembre de 1882, a la sala de l'Odeon, amb ocasió del viatge de Víctor Balaguer.³⁹

– Banquet d'inauguració de l'Exposició d'Indústria efectuada a Terrassa el mes de juliol de 1883.⁴⁰

D'interès en el camp econòmic és la seva conferència al Foment de la Producció Espanyola el novembre de 1880, sota el títol de "Conveniencia para Barcelona del desarrollo en grande escala de la enseñanza teórica y práctica de artes y oficios";⁴¹ Roca i Roca ens diu que si la prosperitat dels pobles depèn del treball i aquest requereix una bona formació de part de tots els productors, l'ensenyament d'arts i oficis adquireix una gran importància dintre de l'esperit del segle XIX, en què l'abstracció deixa pas, poc a poc, als aspectes pràctics en el camp de la ciència.

Aquestes actuacions oratòries es completen amb una gran quantitat d'escrits dels quals sobresurten els articles publicats a *La Vanguardia*, a partir de l'any 1890 (abans havia estat director de la *Gaceta de Barcelona* i de la *Gaceta de Catalunya*). A la secció "La semana de Barcelona" recollirà les notícies més importants en diversos camps de la vida barcelonina i les lluites entre el lliure canvi i el proteccionisme n'ocupen una part notable, amb nombroses necrologies i petites biografies dels industrials, polítics i economistes més significatius.

Entre les diverses biografies que va escriure, hem de citar la del polític Valentí Almirall, també proteccionista en el camp econòmic.⁴²

ALFONS SALA I ARGEMÍ (1863-1945) és un personatge molt conegut en tots els ambients terrassencs i per això incidirem, en aquest estudi, només en els treballs econòmics més importants de la seva joventut.

En arribar l'any 1892, que era el de la reforma aranzelària establerta per la base cinquena de la reforma de 1869, base eliminada i de nou ratificada l'any 1882, si bé es va concedir la celebració d'una informació prèvia sobre la conveniència o no de renovar els tractats comercials i de portar a terme les rebaixes anunciades a l'aranzel, Sala publica l'article "Se acerca el año 1892",⁴³ on assenyala que ha arribat l'hora per a les doctrines caracteritzades per un esperit analític, junt amb el geni reflexiu dels vertaders economistes i homes d'estat, i cita l'economista francès Paul Cauwès (1843-1917),⁴⁴ a fi de recordar-nos que "la tutela de las industrias nacionales es el auxiliar del principio de la independencia de los estados", tot assenyalant que les nacions no són pas obra de l'atzar, sinó filles de la natura i que, per tant, es troben subjectes a les seves lleis d'existència.

Un discurs seu molt celebrat fou el pronunciat com a diputat a Corts l'any 1906.⁴⁵ El mes de març d'aquest any

s'havia aprovat un nou aranzel proteccionista, però el Govern inicià una sèrie de noves negociacions per tal de celebrar, si calgués, nous tractats de comerç. Sala farà una interpel·lació al govern sobre la seva política econòmica i ens recordarà a la seva exposició les doctrines de l'economista alemany Frederic List (1789-1846), sense anomenar-lo, quan deia que calia no oblidar que la realitat del món contemporani es trobava dividida en nacions independents i geloses dels seus mercats. Sala acusa els diplomàtics i els funcionaris dels ministeris de manca de preparació per portar a terme els tractats comercials: tota la política emprada per la nostra administració en signar els diferents tractats comercials al llarg de l'últim terç del segle passat es basava a assolir una rebaixa aranzelària per als nostres productes agrícoles bàsics (el vi i el blat, fonamentalment) i es deixa de banda la resta de les partides, amb la qual cosa l'altra part signant del tractat, que solia conèixer molt bé les possibilitats de fabricació i els costos reals dels manufacturats propis i aliens, ens imposaven tractats amb una multitud de rebaixes en productes que, tot seguit, envaiïen els nostres mercats. D'altra banda, les rebaixes dels aranzels per als productes agrícoles bàsics espanyols no havien millorat la nostra agricultura i, si bé els vins espanyols s'havien pogut exportar bé quan els vins francesos van desaparèixer dels mercats uns anys per culpa de la fil·loxera, la seva qualitat no es va millorar gaire, ni tampoc la d'altres productes, i d'aquesta forma Espanya no podia arribar a tenir mercats exteriors creixents, o almenys fixos.

Aquesta temàtica ja l'havia tractada Sala temps enrera. L'agost de 1888 ens indica, al butlletí de la Cambra de Comerç,⁴⁶ la gran competència que feien els vins italians a casa nostra a conseqüència del tractat vigent aleshores amb aquest país, tractat que s'havia signat sense consultar les Cambres de Comerç, com estableix un decret d'abril de 1886. Igualment, l'abril del mateix any, fa una ressenya de la memòria de Fermín Caballero *Fomento de la Población Rural de España* que fou premiada a Madrid el 1863;⁴⁷ l'escrit ens mostra el retard general de l'agricultura espanyola, tant el 1863 com el 1888, en relació amb d'altres països més civilitzats, i les greus conseqüències d'això per al desenvolupament global del país.

Al mateix butlletí de la Cambra de Comerç i a l'època en què va ser nomenat secretari general d'aquesta entitat, als vint-i-tres anys d'edat, es poden llegir escrits en demanda d'una llei d'enjudiciament mercantil, per tal de suplir algunes deficiències del nou Codi de Comerç, i queixes pels abusos comesos pels comerciants enfront dels industrials; també recolza els jurats mixtos d'empresaris i obrers per a resoldre els seus problemes.

JOSEP SOLER I PALET (1859-1921) és, per damunt de tot, un historiador. En aquestes línies tractarem només d'esbrinar les seves relacions amb el proteccionisme econòmic.

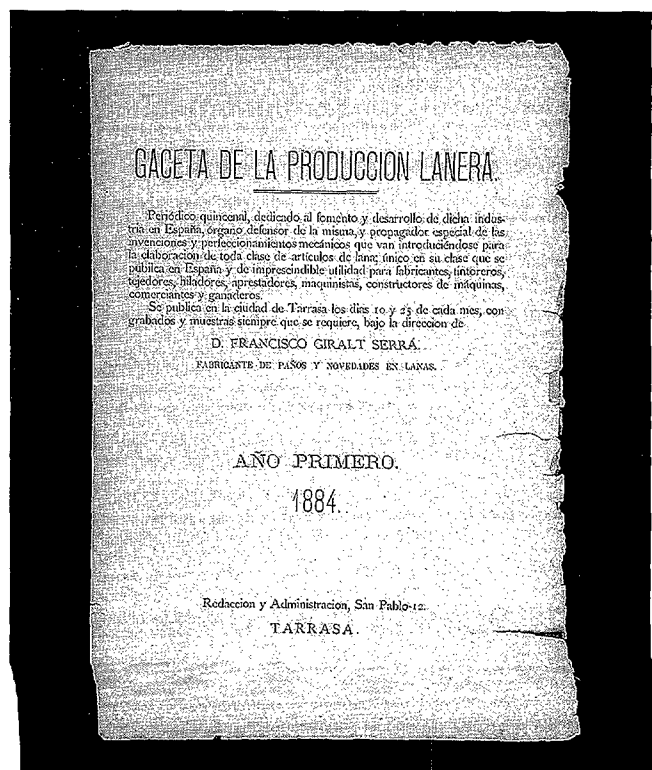
Una primera característica dels defensors de la producció autòctona és el suport a les exposicions de manufacturats i productes en general, de caire nacional o internacional. Soler i Palet publicarà a *El Tarrasense* una sèrie de cinc articles sobre l'exposició universal de París⁴⁸ on es lamenta pel fet de no haver-hi brillat gaire la indústria espanyola, en relació a com ho va fer a l'Exposició de Barcelona de l'any 1888.

La defensa del proteccionisme es pot fer a través d'entitats o associacions que donin suport a una determinada

regió d'un país, amb implicacions més o menys nacionals. Aquest és el cas de l'Agrupació Regionalista de Terrassa, que acudirà a la crida feta per la Unió Catalanista a Manresa el març del 1892. Soler i Palet serà un dels secretaris de la mesa que va dirigir les deliberacions els dies 25, 26 i 27 d'aquell mes (l'altre secretari va ser Enric Prat de la Riba, i el president, Lluís Domènech i Muntaner). En aquesta reunió es va donar suport al proteccionisme econòmic a través de l'actuació de Ferran Alsina (1861-1907), que el presenta com un mitjà necessari per tal d'evitar l'emigració, sostenir la vida i garantir el benestar del poble català, lligat a un país molt més endarrerit i no gaire partidari de sacrificis que no donessin fruits de forma ràpida i segura. Soler i Palet, a més de les activitats portades a terme al Centre Català de Terrassa, escriurà, a la seva etapa regionalista, sobre les implicacions polítiques i socials del concepte com, per exemple, a la sèrie de dotze articles sota el títol genèric de "Regionalismo catalanista".⁴⁹

És característica també de molts proteccionistes la realització de monografies amb temàtica històrica i econòmica alhora, que ens permeten comparar les polítiques emprades en el govern dels estats i les seves conseqüències en el camp econòmic. Sobre aquest tema, Soler i Palet escriurà la sèrie de nou articles "Per a la història de la indústria llanera catalana"⁵⁰ on s'estudien els antics gremis i d'altres temes relacionats amb la indústria. També es pot citar l'obra *Cent biografies terrassenques*⁵¹ amb dades d'algun industrial i d'altres homes que sobresortiren a la vida.

Finalment, hem trobat escrits on Soler i Palet defensa, de forma directa, el proteccionisme econòmic. És el cas de la "Carta comunicació al Sr. Presidente del Instituto Agrícola

Revista quinzenal dirigida per Francesc Giralt, on es van publicar un gran nombre d'articles econòmics i proteccionistes. (Foto: Teresa Llordés).

Catalán de San Isidro”⁵² on dona suport, juntament amb el seu company de redacció i director d’*El Tarrasense*, Josep Ventalló, i en nom de la redacció del periòdic, al míting agrícola a celebrar aquell mateix dia al Teatre Principal per tal de trobar solucions al problema agrícola, amb el camp aclaparat per gravosos tributs i assotat per “funestos tratados económicos”. També defensa el proteccionisme econòmic als articles “Armonías librecambistas”,⁵³ “La Liga de Productores de Tarrasa”⁵⁴ i “Meeting proteccionista”⁵⁵ entre altres.

Per bé que Soler i Palet no apareix al quadre 1 com a autor premiat als Jocs Florals de Barcelona (només hi figuren els premis ordinaris, els extraordinaris i els accèssits, no pas les mencions honorífiques), aquest autor va merèixer una menció honorífica al premi que oferia l’Ajuntament de Barcelona, pel seu treball “Colección de cartas del Archivo Notarial de Tarrasa”, l’any 1888. I en ésser elegit president de l’Ateneu Terrassenc organitzaria, al seu torn, els primers Jocs Florals a Terrassa l’any 1890; entre els autors premiats es troben el ja citat Francesc Giral, amb la monografia històrica esmentada, i també Jaume Ballber i Casals, amb un poema que portava per títol “Al treball”.

JOSEP VENTALLÓ I VINTRÓ (1856-1919) provenia d’una família d’apotecaris. El seu avi, Antoni Ventalló i Salvany (nascut el 1774) i el seu pare, Domènec Ventalló i Llobateras (nascut el 1805) eren apotecaris, i també ho seria el seu germà, Pere Antoni (1846-1910), que esdevindrà un poeta important a casa nostra. La farmàcia va estar situada al carrer Cremat al llarg del segle; al padró de 1869, Pere Antoni, que és solter i viu amb el seu pare, figura com a farmacèutic; al cens de 1897 figura a la mateixa adreça del padró de 1869, com a propietari, però no pas com apotecari, i sabem que va morir a Madrid.

Josep Ventalló es dedicarà a la medicina, però també al periodisme i a la història. Juntament amb Josep Soler i Palet fundarà *El Tarrasense* (en la seva segona època) on, com ja hem citat, ambdós personatges donaran suport al míting agrícola del 12 de maig de 1889; més tard fundarà *La Comarca del Vallés*; d’ambdues publicacions en serà el director.

Com a historiador va realitzar treballs d’importància per a la historiografia local; tal és el cas de la seva *Historia de Tarrasa*, un estudi críticohistòric que apareix l’any 1886 en fascicles, i de la qual es publicarà el primer volum el 1890.⁵⁶ Aquesta Història serà citada per Pere Bosch i Labrús a la seva monografia “La Industria Lanera en la Exposición”, conferència pronunciada a l’Ateneu Barcelonès el mes de maig de 1889, tot commemorant la precedent Exposició Universal.⁵⁷ Bosch i Labrús hi escriu: “De una historia de Tarrasa resulta que aquella villa (hoy ciudad) en el siglo XII era ya célebre por su fabricación de paños” i afegeix com els draps de llana de Barcelona proveïen els reialmes de Nàpols, Sicília, Còrsega i Sardenya, i arribaven fins a Esmirna i Alexandria (conferència citada, p. 815); aquesta cita es troba, paraula per paraula, al capítol XII (fascicle aparegut l’any 1886), que porta per títol “Historia de la Industria de Tarrasa”, dintre de la publicació ja citada *Historia de Tarrasa. Estudio crítico-histórico*.

La resta de monografies sobre la indústria llanera apareix a principis del nostre segle:

– *Historia de la industria lanera catalana. Monografía de sus gremios*,⁵⁸ amb un pròleg de Frederic Rahola. L’estudi es dedica, en una bona part, als antics gremis, però també conté una àmplia ressenya de les polítiques econòmiques exercides a Catalunya al llarg de la història.

– *Notas históricas sobre la industria lanera*.⁵⁹

– *Notas históricas sobre la industria lanera de Tarrasa*.⁶⁰

Els deixebles terrassencs d’Eudald Jaumeandreu (1774-1840)

Eudald Jaumeandreu dirigí uns cursos, programats per la Junta de Comerç de Barcelona, pels quals van passar les figures més importants de la Catalunya del vuit-cents, que es dedicarien després a activitats lligades de forma més o menys directa a l’economia. Les classes van començar en finalitzar la Guerra de la Independència i, interrompudes l’any 1824, es reprendrien de 1835 a 1839. Jaumeandreu és autor d’uns “Rudimentos de Economía Política” (1816) i del “Curso elemental de Economía Política con aplicación a la legislación vigente de España” (1836)⁶¹ on segueix la doctrina del clàssic francès J.B. Say, però refusant el seu lliure canvi en el comerç internacional. A les seves classes van assistir els cinc terrassencs que citem a continuació, durant l’últim període (de 1835 a 1839).

JOAN BOADA I TORRENT va néixer el 12 de juny de 1816 i els seus pares eren Tomàs Boada i Peraller, fabricant de draps de llana, natural de Terrassa, i Maria Rosalia Torrent, natural de Granollers; els seus padrins foren Tomàs Boada, procurador de Terrassa, i Teresa, muller d’un adroguer de Granollers.⁶²

Com a alumne d’Economia Política figura, l’any 1836, amb el número 29, i l’any 1839 amb el 35.⁶³

JOAN PALET figura com a alumne d’Economia Política l’any 1836, amb el número 30 de matrícula. No en coneixem el segon cognom. Podria tractar-se de Joan Palet i Poal, nat el 28 de maig de 1810, fill d’un pagès de Terrassa.⁶⁴ O potser es tracta de Joan Palet, que figura al padró d’habitants de 1828 com a solter, vivint amb el confiter del carrer Major número 1, Isidre Palet, naturals tots dos de Matadepera. En Joan és pareire d’ofici.

BENET ROCA I COLL, nascut el 1813, era fill del fabricant Josep Roca i Boixó, amb domicili, al padró de 1843, al carrer de l’Església, 9; en aquesta data és solter, conviu amb quatre germans i es dedica al comerç.

Benet Roca figura com a alumne, amb el número 45 de matrícula, de l’assignatura d’Economia Política, juntament amb Gabriel Roca i Falguera, i també era company de curs del que seria cèlebre filòleg i erudit escriptor Manuel Milà i Fontanals (1818-1884).

GABRIEL ROCA I FALGUERA (1816-1877). Els seus pares són Aleix Roca, d’ofici sabater, i Gaietana Falguera, ambdós de Terrassa; el seu padrí, amb el mateix nom, Gabriel Roca, també és sabater. En morir és solter. A les Reials Escoles de la Junta de Comerç de Barcelona figura matriculat amb el número 29 de matrícula.

IGNASI VENTALLÓ I LLOBATERAS (1812-1885) va néixer al gener de 1812. El seu pare, Anton Ventalló, ja l’hem citat: és l’avi de Josep Ventalló i Vintoró. Ignasi Ventalló va seguir la carrera de Dret i trobem el seu nom

com a membre del Col·legi d'Advocats de Barcelona, on és exercent fins l'any 1850 i, a continuació, hi figura com a no exercent fins al 1880-1881.⁶⁵

L'any 1836 es matricula de l'assignatura d'Economia Política amb el número 48 i, juntament amb els seus companys terrassencs Boada i Palet, hi trobem també Josep Manjarès i Bofarull (1816-1880), que esdevindria catedràtic a l'Escola de Belles Arts, i Narcís Monturiol i Estarriol (1819-1885), inventor de l'aleshores anomenat *vaixell-peix*, l'*Ictíneo*. Ignasi Ventalló morí als setanta-tres anys, el mes de juny de 1885, a Barcelona, on vivia al carrer de la Plata, al costat del carrer Ample.

NOTES

1. Associació Fomento de la Producción Nacional (FPN). Barcelona. Arxiu del Foment del Treball Nacional (FTN). Copiador de cartes núm.1, 1869, foli 38-39.
2. Associació FPN. Copiador de cartes núm.1, 1869, foli 214.
3. "La semana en Tarrasa": *El Tarrasense*, 101, 1 febrer 1891.
4. El seu avi patern, també fabricant, havia nascut a Barcelona, i l'avi matern, sastre, a Monistrol de Montserrat. Parròquia del Sant Esperit i Sant Pere de Terrassa, *Llibre de baptismes*, 1865-1867, foli 444.
5. Aquesta notícia apareix a les pàgines d'*El Tarrasense* de 23 març 1890 i de 20 abril 1890.
6. *L'Agrupació Regionalista de Tarrassa a sos compatricis*. Un fullet de 8 pàgines. Terrassa: Estampa Font Vella, 30.
7. *Deliberacions de la 1ª Assemblée General de la Unió Catalanista*. Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Eumo, 1992. 246 pàgines.
8. Parròquia del Sant Esperit i Sant Pere de Terrassa, *Llibre de baptismes*, 1852-1858, foli 254.
9. P. PI DE LA SERRA, *L'ambient cultural a Terrassa, 1877-1977*. Terrassa: Caixa d'Estalvis de Terrassa, 1979, p. 54-55.
10. *El Tarrasense*, 164, 17 abril 1892.
11. "Seamos proteccionistas": *El Eco de Tarrasa*, 160, any IV, Terrassa, 25 abril 1886. Setmanari d'interessos locals i generals.
12. El mes de maig de 1891 enviarà un telegrama, des de Saragossa, en representació d'una trentena de companys de professió, tot refusant els atacs de Josep Ixart a les pàgines de *La Vanguardia*. *Diario del Comercio*, 16 maig 1891, i ressenya a *El Tarrasense*, 116, 17 maig 1891.
13. El monòleg va ser editat en un fullet de 16 pàgines per López, Barcelona, 1893.
14. Notícia trobada a *El Tarrasense*, 102, 8 febrer 1891.
15. *Exposición que la Junta Directiva del Instituto Industrial de Tarrassa eleva a las Cortes del Reino con motivo del proyecto de Convenio Internacional de Comercio con Inglaterra sometido por el Gobierno de S.M. la Reina Regente a la deliberación y aprobación de las mismas*. Dos fulls. L'exposició va signada pel president, Jacint Bosch; el vicepresident, P. Soler Buhigas; el vocal, J. Badrinas; el comptador, Ll. Salvans i el secretari, J. Freixa. Porta la data d' 1 juliol 1886.
16. *Informe pronunciado por Avelino Brunet, representante de la Cámara de Comercio de Tarrasa, ante la Comisión nombrada para el estudio de la Reforma Arancelaria y de los Tratados de Comercio*. Un fullet de 22 pàgines. Barcelona: Tipografía de la Academia, 1891.
17. Barcelona, Arxiu del FTN, *Esborrany de comunicacions interiors*, 1, 30 setembre 1890 al 29 abril 1892 i següents..
18. L'anunci d'aquesta representació apareix a *El Tarrasense*, 143, del mateix 22 novembre 1891.
19. "La revisión arancelaria", I, II i III: *Gaceta de la Producción Lanera*, 267, 268 i 269, Terrassa, 10 i 25 gener i 10 març 1895.
20. Article publicat a la *Gaceta de la Producción Lanera*, 325, any XIV, Terrassa, 20 gener 1897.
21. B. RAGON, *La imprenta en Tarrasa*. Text mecanografiat, cinc folis, Biblioteca Soler i Palet.
22. "¿Adónde vamos a parar?": *Revista Tarrasense* 102, any XVIII, Terrassa, 28 juliol 1893.
23. Podem fer esment de l'article "Resultado de la Información Arancelaria en Francia": *Boletín de la Cámara de Comercio de Tarrasa*, 75, any IV, 6 juliol 1890. I també el titulat "El representante de esta Cámara ante la Comisión Arancelaria": *Boletín de la Cámara de Comercio de Tarrasa*, 74, 15 de juny 1890.
24. Article publicat a la revista *Egara*, 658, any XIV, Terrassa, 1 juliol 1905.
25. *Egara*, 692, any XV, Terrassa, 24 febrer 1906.
26. Aquestes idees es desenvolupen a la sèrie de tres articles "La actual crisis lanera y su antídoto", publicada els dies 10 juliol 1888, 25 juliol 1888, 10 octubre 1888.
27. Els articles porten per títol "Tarrasa en Chicago": *Gaceta de la Producción Lanera*, 234, i "La exposición de Chicago" un recull de vuit articles més amb aquest nom genèric, publicats també a la *Gaceta*, 237 al 139 i 242 al 246. El darrer número és del 25 gener 1894.
28. "Monografía histórica de la Industria Lanera de Tarrasa": *Gaceta de la Producción Lanera*, 173 al 177 i 179. Aquest darrer, del 10 maig 1891.
29. *Guía Industrial de Tarrasa, 1900. Relación de todas sus fábricas, almacenes y despachos, edificios industriales e industrias auxiliares, con indicación de la calle y número en que radican y clases de géneros que se elaboran. Año 1901*. 102 pàgines. Terrassa: Establiment tipogràfic de Francesc Giralt. La *Guía* va precedida de la monografia històrica citada a la nota 28.
30. *La industria lanera. Tratado práctico y descriptivo de los principales procedimientos hoy empleados en esta industria, relación detallada de los principales aparatos y máquinas en uso y de los distintos modos de trabajar esta fibra para la elaboración de los variados géneros que con ella se fabrican...*, s.d.
31. Barcelona, Arxiu General Històric de la Universitat de Barcelona, *Expediente de Joaquín de Paz y de Casanovas*.
32. *Manifestación Proteccionista de Barcelona del 4 abril 1881*. Barcelona: Est. de Sucesores de N. Ramírez., 1881. Un fullet.
33. Com a publicista col·laborà a *La Campana de Gràcia*, *L'Esquella de la Torratxa* i *La Reinaxença*. Serà director (1873-1878) de la *Gaceta de Barcelona* i la *Gaceta de Cataluña*, (1878-1883) que van ser els portaveus d'Emilio Castelar i el seu Partit possibilista a Catalunya. A partir de l'any 1890 col·labora a *La Vanguardia*. També ho haurà fet a diverses publicacions locals i de l'Amèrica hispana. Participarà, el 1906, en el moviment polític de la Solidaritat Catalana i formarà part del seu Directori, juntament amb Francesc Cambó, de la Lliga Regionalista, i M. Junyer, dirigent carlí.
34. *Fomento de la Producción Nacional*, 252, 7 maig 1881 (ressenya de la manifestació).
35. *Manifestación proteccionista celebrada el 8 mayo 1881 en el Teatro Conservatorio de Manresa, por iniciativa de la Comisión Organizadora de la misma. Establecimiento Tipo-litográfico de L. Roca*, 1882. Un fullet de 43 pàgines.
36. Ja citada a la nota 32.
37. La ressenya d'aquesta manifestació es pot seguir a la *Gaceta de Cataluña*, 1.202, 22 juny 1881.
38. Una ressenya d'aquest acte es pot seguir a "Acto patriótico": *Revista Fomento de la Producción Española*, 265, Any VI, Barcelona, 6 agost 1881.
39. Una àmplia ressenya de l'acte es pot seguir a "Balaguer en Gerona, III": *La Gaceta de Cataluña*, 1.628, Barcelona, 20 setembre 1882.
40. Una ressenya de l'acte es pot seguir a "Las fiestas de Tarrasa": la *Gaceta de Cataluña*, 1915. Barcelona, 4 juliol 1883.
41. La conferència es publica íntegra a *Revista Fomento de la Producción Española*, 230 i 231, dels dies 22-11-1880 i 4-12-1880.
42. *Valentín Almirall. Apuntes biográficos*. Barcelona: M. Galve, 1905. Fullet de 20 pàgines.
43. Sèrie al *Boletín de la Cámara de Comercio de Tarrasa*, 68, 69, 70 i 72, any IV. Terrassa, 16 i 30 febrer 1890, 13 abril 1890 i 11 maig 1890.
44. Aquest economista va ser el fundador de la revista *L'Économie Politique* i fou el successor d'A.P. Batbie a la càtedra d'aquesta matèria, a la Facultat de Dret de París.
45. *Discurso y rectificaciones pronunciados por D. Alfonso Sala, en el Congreso de los Diputados, los días 27 y 30 de octubre de 1906, con motivo de su interpelación sobre la política económica del Gobierno*. Terrassa: Impremta Ventayol, 1906. Un foli de gran format. També a: *Intervenciones de D. Alfonso Sala Argemí, Conde de Egara, en el Congreso de los Diputados. Senado y Mancomunidad de Cataluña*. Barcelona: Impremta Casa Provincial de la Caritat, 1927. El discurs es troba a les pàgines 194-229. 715 pàgines + 3 s.n.
46. A "Los vinos de Italia": *Boletín de la Cámara de Comercio de Tarrasa*, 29, any II, Terrassa, 25 agost 1888.
47. A "La población rural": *Boletín de la Cámara de Comercio de Tarrasa*, 19, any II, Terrassa, 8 abril 1888.
48. "Algo acerca de la Exposición Universal de París", cinc articles a *El Tarrasense*, entre el 22 setembre 1889 i el 3 novembre 1889.
49. "Regionalismo catalanista", dotze articles publicats a *El Tarrasense* entre el 7 setembre 1890, i el 7 desembre 1890.
50. "Per a la història de la indústria llanera catalana", nou articles a *La Ilustración Catalana*, 241, 245, 248, 249, 251, 256, 261, 262, 264. Barcelona. 1900.

51. J. SOLER I PALET, *Cent biografies terrassenques*. Barcelona: Estampa La Catalana, 1900. 180 pàgines.
52. *El Tarrasense*, 11, any I, Terrassa, 12 juliol 1889.
53. "Armonías librecambistas": *Gaceta de la Producción Lanera*, 114, 25 novembre 1888.
54. "La Liga de Productores de Tarrasa": *Egara* 101, 28 octubre 1894.
55. "Meeting proteccionista": *Egara*, 138, 14 juliol 1895.
56. *Historia de Tarrasa. Estudio crítico, histórico, religioso, militar, industrial y político de la antigua Egara de los romanos y de la moderna ciudad*. Terrassa: Establ. Tipo-Lit. de Estrada, Miquel y Cía, 1886. 192 pàgines.
57. "La industria lanera en la Exposición", conferència pronunciada a l'Ateneu Barcelonès: *Discursos y Escritos*, Barcelona: Editorial Ibérica, 1929, p. 811-830. 23+902 pàgines amb un retrat.
58. *Historia de la industria catalana: monografía de sus gremios*. Terrassa: Impremta Ventayol, 1904. 599 pàgines.
59. "Notas históricas sobre la industria lanera": *Mercurio* 230, 10 juny 1915.
60. "Notas históricas de la industria lanera de Tarrasa", sis articles a *La Comarca del Vallés* entre el 17 juliol 1915 i el 21 agost 1915.
61. E. JAUMENDREU, *Curso elemental de Economía Política, con aplicación a la legislación económica de España*. Barcelona: Impremta de Gaspar, 1836. Dos volums, 388+155 pàgines.
62. Als llistats de matrícula de la Junta de Comerç de Barcelona figura el cognom Toret, que no hem trobat als padrons o als llibres de baptismes; però sí el de Torent (que aviat esdevindrà Torrent); pensem que, molt possiblement, es tracta d'una errada de l'amanuense.
63. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, *Matrículas de las Escuelas de la Real Junta de Comercio*.
64. Parròquia del Sant Esperit i Sant Pere de Terrassa, *Llibre de baptismes*, 1796-1811, foli 535.
65. *Abogados del Ilustre Colegio de Barcelona: año 1840*. Barcelona: Imprenta y Litografía de Gaspar. Un fullet. Es poden consultar els fullets anuals fins a finals de segle.
- BAS I AMIGÓ, Àngel
1854 (Barcelona)-(1905). Catedràtic de dret. 1867 A.
- BASTINOS, Antoni J.
1835-1925. Editor. 1887 A.
- BATLLE I RIBAS, Ramon
1837 (Barcelona)-1906. Tècnic tèxtil i professor. 1881
- BECH I PUJOL, Antoni
Girona. Del comerç. 1869
- BLANCH I CORTADA, Adolf
1832 (Alacant)-1887 (Barcelona).
Advocat i escriptor. P., S., M. i a.p.
- BORDAS, Lluís
1798 (Barcelona)-1875. Catedràtic d'institut.
- BOSCH I LABRÚS, Pere
1827 (Besalú)-1894 (Barcelona).
Comerciant i polític. 1877
- BRUNET I ALSINA, Avel·lí
Representant a Madrid del Foment T. N. 1880
- CABOT I BARBA, Josep
1850 (Mataró). Industrial del gènere de punt. 1893
- CALDERÓ I VILA, Francesc Xavier
1832 (Vic)-1908. Advocat i publicista. 1895
- CALL I FRANQUESA, Domènec
1894 (Barcelona). Advocat i escriptor. 1886 A.
- CAMPS I FABRÉS, Antoni
1822 (Manresa)-1882. Industrial i economista. A.
- CAMPS I MULET, Marc
1870 (Terrassa)-1936.
Funcionari municipal i publicista. 1895
- CAPARÓ, Josep
Sabater. 1881
- CASANOVA I MIR, Manuel E. de
1824 (Barcelona)-1888. Advocat i escriptor. 1869
- CIL I BORÉS, Joaquim
1805 (Barcelona)-1882. Catedràtic de medicina.
- COLL I REGÀS, Joaquim
(Mataró)-1895. Industrial del gènere de punt. 1893
- COLLELL I BANCELLS, Jaume
1846 (Vic)-1932. Canonge i escriptor. P. S., A. i a.p.
- COMPANY I FAGES, Pere
1857 (Barcelona)-1901. Escriptor i taquígraf. 1881 A.
- CORNET I MAS, Gaietà
1824 (Barcelona)-1897. Enginyer industrial. 1856 M.
- COROLEU I INGLADA, Josep
1839 (Barcelona)-1895.
Jurisconsult i historiador. S., M. i A.
- COROMINAS I CORNELL, Eusebi
1847 (Corçà). Polític i publicista.
- CORTADA I SALA, Joan
1805 (Barcelona)-1868. Advocat i escriptor.
- CUSÓ I AMAT, Vicenç
1850 (Les Corts)-1931. Editor i impressor. 1880
- CUTCHET I FONT, Lluís
1815 (Llívia)-1892. Escriptor i polític. 1884 P., M. i A.
- DURAN I BAS, Manuel
1823 (Barcelona)-1907.
Catedràtic de dret i polític. 1879 P. i A.
- ELIAS DE MOLINS, Josep
1848 (Barcelona)-1928 (Blanes).
Advocat, escriptor i polític. 1883
- ESQUENA I MAS, Josep
? (Sant Esteve de Bas)-1900 (Barcelona).
Industrial. 1881
- ESTASEN I CORTADA, Pere
1855 (Barcelona)-1913. Advocat i escriptor. 1880
- FÀBREGAS I CASADEVALL, Marià.
Advocat. 1881
- FAJAS I FERRER, Antoni
1883
- FERRAN I DE RIBAS, Ignasi Maria
1839 (Barcelona)-1880. Catedràtic de dret. 1880 A.
- FERRER I VIDAL, Josep
1817 (Vilanova)- 1893. *Industrial tèxtil*. 1879 A.
- FEU I PALAU, J. Leopold
1835 (Barcelona)-(1914). Advocat. 1871 A.

QUADRE 1

EScriptors proteccionistes a la Catalunya de la Segona Meitat del Segle XIX 1-2

	Obra principal	Relació amb la Renaixença	
ABADAL I CALDERÓ, Joaquim d'	1856 (Vic)-1917. Hisendat.		
ALMIRALL I LLÓZER, Valentí	1841 (Barcelona)-1904. Publicista i advocat	1886	P. i A.
ALMIRALL I VIDAL, Josep	Castellví de la Marca. Advocat.	1869	A.
ALOMAR I GUASCH, Evarist	1837 (Barcelona)-1890. Advocat.	1869	A.
ALSINA, Ferran	1861-1907. <i>Indústria</i> .	1892	A.
AMENGUAL, Esteve	1829 (Maó). Navilier.	1880	
ANGELON I BROQUETAS, Manuel	1831 (Lleida)-1889 (Barcelona). Advocat i escriptor.	1881	M. i A.
ANGLASELL I SERRANO, Ramon	1820 (Barcelona)-1863 (Premià). Catedràtic d'Economia política.	1858	M. i A.
ARABIA I SOLANAS, Ramon	1850 (Mataró)-1902. Comptable; llicenciat en Filosofia.	1881	M. i A.
ARAÑÓ ARAÑÓ, Claudi	1827-1884. Industrial tèxtil.	1879	
ARIBAU I FARRIOLS, Bonaventura	1798 (Barcelona)-1862. Economista i escriptor.		Precursor
ARGULLOL I SERRA, Josep	1839 (Manresa)-1886. Advocat i escriptor.	1881	M., A. i a.p.
ARMENGOL I CORNET, Pere	1837 (Barcelona)-1896. Jurisconsult.		
AUTONELL I GUARDIOLA, Pere	1863 (Terrassa)-1935. Representant de comerç.	1886	
BALAGUER I CIRERA, Víctor	1824 (Barcelona)-1901 (Madrid). Escriptor i polític.	1882	P., S., M. i a.p.
BARÓ I SUREDA, Teodor	1842 (Figueres)-1916. Polític i periodista.		A.

FITER I INGLÈS, Josep 1857 (Barcelona)-1915. Industrial i professor.	1898	A.	ORRIOLS I COMAS, Joan Baptista 1828 (Barcelona)-1921	1878	A.
FONT MANXARELL, Josep 1839-1911. Advocat.	1881		ORRIOLS DE FEDRIANI, Àlvar L. 1858 (Barcelona)-1906. Notari.	1892	
GARCIA I FARIA, Carles. Advocat.	1880		PAMIAS, Josep. Obrer publicista.	1882	
GARCIA I HUMET, Josep 1864 (Terrassa)-1915. Industrial tèxtil.	1890		PASSARELL I DIRLA, Eusebi 1835 (Barcelona)-(1909). Publicista.	1896	
GARCIA I OLIVER, Josep 1834 (Mataró)-1883. Industrial tèxtil i polític.	1882		PAZ I DE CASANOVES, Joaquim Maria 1822 (Terrassa)- 1900 (Barcelona). Advocat i polític.	1881	
GIRALT I SERRÀ, Francesc 1843 (Terrassa)-1905. Industrial i editor.	1891		PELLA I FORGAS, Josep 1852 (Begur)-1918 (Barcelona). Jurista i historiador.		M. i A.
GIRONA I AGRAFELL, Manuel 1819 (Tarrega)-1905. Financer.			PERIS, Ignasi. Obrer.	1894	
GRAELL I MOLES, Guillem 1846 (la Seu d'Urgell)- 1927 (Barcelona). Catedràtic d'economia política.	1905		PLANAS I COMPTE, Josep Maria 1794-1874. Notari i polític.		
GRIERA I DULCET, Josep 1854 (Sabadell). Advocat.	1888		PLANAS I ESPALTER, Enric 1854 (Barcelona)-1894. Advocat i sacerdot.	1881	
GÜELL I BACIGALUPI, Eusebi 1846 (Barcelona)-1918. Industrial i advocat.		P.	PONS I ENRIC, Ignasi ? - 1912. Industrial tèxtil.	1881	
GÜELL I FERRER, Joan 1800 (Torredembarra)-1872 (Barcelona). Industrial i economista.			PONS I PLA, Baltasar Industrial tèxtil i enginyer.	1881	
GUITART I SANTASUSANA, Joan 1860. Advocat de Manresa.			PUIG I GIBERT, Ferran 1815 (Girona)-1901 (Barcelona) Industrial tèxtil, financer i polític.	1892	A.
GUSI DE BOFARULL, Francesc 1855 (Constantí). Advocat.	1888		PUIG I LLAGOSTERA, Josep. Industrial.	1869	
ILLAS I VIDAL, Joan 1819 (Barcelona)-1876. Advocat i escriptor.		P. i A.	PUIG I SALADRIGAS, Joan ? - 1911 (Barcelona). Industrial i polític.		
JARA, Eugeni R. De Castella. Del comerç.	1881		PUJOL I CAMPS, Celestí 1843 (Girona)-1891 (Barcelona). Advocat i historiador.	1881	
JAUMAR I ANDREU, Francesc de Sales 1829 (Barcelona)-1897. Catedràtic de dret.	1869		QUINTANA I COMBIS, Albert de 1834 (Torroella de Montgrí)-1907. Agricultor i polític.	1882	P., M., A. i a.p.
JUNOY I GELBERT, Emili 1857 (Barcelona)-1923. Advocat i polític.	1881		RAHOLA I TRÈMOLS, Frederic 1858 (Cadaqués)-1919. Advocat i escriptor.	1885	P., M., A. i a.p.
LASARTE I RODRÍGUEZ-CARDOSO 1830 (Barcelona)-1901. Periodista i polític.	1881	S., M. i A.	REYNALS I RABASSA, Estanislau 1822 (Barcelona)-1876. Catedràtic de dret.		P. i A.
LETAMENDI I MANJARRÉS, Josep de 1828 (Barcelona)-1897. Catedràtic de medicina.	1869	P. i A.	REIG I CARRERAS, Eduard 1842 (Barcelona)-1880. Industrial i polític.	1880	
LUANCO, Josep R. de 1805 (Castropol, Astúries)-1905. Catedràtic de química.	1888		RICART I GIRALT, Josep 1847 (Barcelona)-1930 (Cardedeu).	1887	A.
MANJARRÉS I DE BOFARULL, Josep 1816 (Barcelona)-1880. Advocat i catedràtic de Belles Arts.		A.	RIERA I BERTRAN, Joaquim 1848 (Girona)-1924 (Barcelona). Advocat, escriptor i polític.		A.
MAÑÉ I FLAQUER, Joan 1823 (Torredembarra)-1901 Publicista.		A.	ROBERT I YARZABAL, Bartomeu 1842 (Tampico)-1902 (Barcelona). Catedràtic de medicina.		
MANTÉ I COI, Joan †1893. Advocat i polític.			ROCA I GALÈS, Josep 1828 (Barcelona)-1891. Publicista i teixidor.	1878	S., M. i a.p.
MAS I MARTÍNEZ, Josep 1845-1890. Advocat i polític.	1881		ROCA I ROCA, Josep 1848 (Terrassa)-1924 (Barcelona). Publicista i polític.	1881	S., M. i a.p.
MASFERRER I ARQUIMBAU, Francesc 1851 (Vic)-1907. Advocat.	1881	A.	RODÓ I CASANOVAS, Antoni 1845 (Barcelona)-1883 (Madrid). Advocat.	1880	
MILÀ I FONTANALS, Pau 1810 (Vilafranca del Penedès)-1883. Catedràtic de Belles Arts.	1869	A.	ROMANÍ I PUIGDENGOLAS, Francesc 1830 (Capellades)-1914. Jurista i polític.		A.
MONSERDÀ I VIDAL, Dolors 1845 (Barcelona)-1919. Escriptora.	1881	P. i a.p.	ROMERO I BALDRICH, Vicenç de 1836 (Sevilla)- 1891 (Barcelona). Advocat i polític.	1878	
NACENTE I SOLER, Francesc. Editor.	1881		RUSIÑOL I PRATS, Albert 1862 (Barcelona)-1928. Industrial i polític.		
NAIT, Antoni. Tècnic.	1881		SALA I ARGEMÍ, Alfons 1863 (Terrassa)-1945. Industrial tèxtil, advocat i polític.	1906	
NANOT I RENART, Pere 1848 (Barcelona)-1886. Advocat.	1877	M., A. i a.p.	SALLARÈS I PLA, Joan 1845 (Sabadell)-1901. Industrial tèxtil.	1893	
NICOLAU, Frederic ? (Barcelona)-1905. Polític, navilier i economista.			SANROMÀ I MARTÍ, Domènec ? -1899 (Barcelona). Polític.		
NICOLAU I DALMASES, Frederic 1848 (Barcelona)-1886. Advocat.	1880		SANS I GUITART, Pau ? (L'Hospitalet de Llobregat)-1900 (Barcelona). Enginyer industrial i polític.	1887	S., M. i A.
OLIVER I CASTAÑER, Emili 1835 (Barcelona)-1905. Professor mercantil.	1869		SARD I DE ROSELLÓ, Andreu de ? - 1900 (Barcelona). Industrial i polític.		
ORELLANA I FRIO, Francesc Josep 1820 (Albuñol, Granada)-1891. Escriptor i economista.	1867	A.			

SEDÓ I GUICHARD, Lluís A. 1873 (Madrid)-1952 (Barcelona). Industrial, advocat i polític.			
SEDÓ I PÀMIES, Antoni ? (Reus)- 1902 (Barcelona). Industrial i polític.			
SENPAU I ROIG, Joan ? (Isil). Advocat.	1881		
SERT I RIUS, Josep 1834 (Barcelona)-1895. Industrial tèxtil i polític.			
SOL I PADRÍS, Josep 1816 (Barcelona)-1855. Industrial, advocat i poeta.			
SOL I ORTEGA, Joan 1849 (Reus)-1913 (Barcelona). Advocat i polític.			
SOLER I AROLA, Joaquim 1856 (Manresa)-1906. Advocat i polític.	1881		
SOLER I MARCH, Leonci 1858 (Manresa)-1932. Hisendat i polític.			
SOLER I PALET, Josep 1859 (Terrassa)-1921 (Barcelona). Historiador i escriptor.	1890	A.	
SOLER I PLA, Lluís ? (Barcelona)-1897. Notari i polític.	1881		
SORIANO I TOMBA, Ramon 1847 (Barcelona)-1902. Mestre d'obres.	1880	A.	
THOS I CODINA, Terenci 1841 (Mataró)-1903. Catedràtic d'economia i advocat.	1877	M. i a.p.	
TORELLÓ I BORRÀS, Ramon 1844 (Sant Sadurní d'Anoia)-1897 (Barcelona). Tècnic tèxtil i mestre.			
TORRENS I MONNER, Antoni 1851-1921. Catedràtic de l'Escola Superior de Comerç.	1898	A.	
TORRES I TORRENTS, Manuel ?-1888 (Manresa). Advocat i historiador.	1869		
TORROJA I ORTEGA, Bernat 1818 (Reus)-1900. Arxiver i polític.			
TORT I MARTORELL, Xavier 1814 (Barcelona)-1912. Advocat.	1881		
TRULLS, Ramon 1861- ? Del comerç.	1881		
VALENTÍ I FONTRDONA, Joaquim Hisendat i polític.	1889	A.	
VEHIL I FONT, Genís 1822 (Vilassar de Mar)-1898 (Barcelona). Del comerç.			
VENTALLÓ I VINTRÓ, Josep 1856 (Terrassa)-1919. Metge i historiador.	1904		
VIDAL I VALENCIANO, Eduard 1839 (Vilafranca del Penedès)-1899 (Barcelona). Escriptor.	1869	A.	
VILAMALA, Josep. Administrador de duanes a Mataró.	1868		
VIÑAS I GRAUGÉS, Manuel Maria i Rector de la Universitat Lliure de Girona.	1881		

NOTA:

1. P: President; M: Mantenidor; S: Secretari; A: Adjunt; a.p.: autor premiat als Jocs Florals de Barcelona.
2. Els anys entre parèntesis indiquen l'última data que coneixem en vida de l'autor.

QUADRE 2

ELS PROTECCIONISTES A TERRASSA. SEGLE XIX

AMAT I GALÍ, Ignasi 1817 (Terrassa)-1891. Industrial tèxtil. Conservador.
ARCH I FIGUERES, Josep 1837 (Terrassa)-1924. Industrial tèxtil. Regionalista.
*AUTONELL I GUARDIOLA, Pere 1863 (Terrassa)-1935. Viatjant de comerç. Regionalista.
BALLBER I CASALS, Jaume 1867 (Terrassa). Enginyer industrial. Regionalista.
BOSCH I CURET, Jacint 1830 (Terrassa)-1899. Industrial tèxtil. Liberal monàrquic.
BRUNET I ALSINA, Avel·lí Representant a Madrid del Foment de Barcelona.
*CAMPS I MULET, Marc 1870 (Terrassa)-1936. Funcionari municipal. Regionalista.
COMAMALA, Baptista A. Administrador de correus i telègrafs.
CUSÓ I AMAT, Vicenç 1850 (Les Corts)-1931 (Les Corts). Impressor i editor. Republicà.
*GARCIA I HUMET, Josep 1864 (Terrassa)-1915. Industrial tèxtil. Liberal monàrquic i conservador.
*GIRALT I SERRÀ, Francesc 1843 (Terrassa)-1905. Industrial tèxtil i impressor. Republicà i salista.
*PAZ I DE CASANOVAS, Joaquim Maria de 1821 (Terrassa)-1900. Advocat i polític. Conservador.
ROCA I GALÈS, Josep 1828 (Barcelona)-1891. Publicista i teixidor. Republicà.
*ROCA I ROCA, Josep 1848 (Terrassa)-1924 (Barcelona). Publicista i escriptor. Republicà.
*SALA I ARGEMÍ, Alfons 1863 (Terrassa)-1945. Industrial tèxtil i polític. Liberal monàrquic.
*SOLER I PALET, Josep 1859 (Terrassa)- 1921 (Barcelona). Historiador i escriptor. Regionalista.
*VENTALLÓ I VINTRÓ, Josep 1856 (Terrassa)-1919. Metge i historiador. Conservador-liberal.

NOTA:

Amb un asterisc, els autors terrassencs que també hi són presents al quadre 1. En aquest quadre també hi figuren Avel·lí Brunet i Alsina, del qual desconeixem el lloc de naixença, Josep Roca i Galès, natural de Barcelona però molt relacionat amb les publicacions proteccionistes de Terrassa, i el tipògraf i publicista Vicenç Cusó i Amat, que nasqué i treballà a la nostra ciutat fins a l'any 1895.

DEIXEBLES TERRASSENSCS D'EUDALD JAUMEANDREU

BOADA I TORENT, Joan 1816 (Terrassa). Industrial.
PALET, Joan
ROCA I COLL, Benet 1813 (Terrassa). Fabricant.
ROCA I FALGUERA, Gabriel 1816 (Terrassa)-1877.
VENTALLÓ I LLOBATERAS, Ignasi 1812 (Terrassa)-1885 (Barcelona). Advocat.